

ZNAČAJKE ŽIVOTA I TRETMANA ŽENA U ZATVORU

Zoran ŠUĆUR
Pravni fakultet, Zagreb

Vladimira ŽAKMAN-BAN
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb

UDK: 343.91-055.2(497.5)
343.811-055.2(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. 9. 2004.

Temeljni je cilj rada bio utvrditi značajke i posebnosti penološkoga tretmana žena na izdržavanju kazne zatvora u Hrvatskoj te analizirati specifičnosti ovoga tretmana u odnosu na tretman koji se provodi prema muškoj osuđeničkoj populaciji u kaznenim ustanovama zatvorenoga tipa. Uzorak se sastojao od 30 žena na izdržavanju kazne zatvora u jedinom kaznenom zavodu za žene u Hrvatskoj (KZ Požega), a za usporedbu tretmana muške i ženske zatvoreničke populacije upotrijebljen je uzorak sastavljen od 171 muške osobe na izdržavanju kazne zatvora u KZ Lepoglava. Upitnik o tretmanu ispunjavale su same osuđene osobe (metoda samoiskaza). U obradbi podataka primijenjen je hi-kvadrat test. Rezultati su pokazali da su žene bolje prilagođene zatvorskim uvjetima, češće uključene u radni i obrazovni tretman te u organizirane aktivnosti u slobodno vrijeme. Zatvorenice su znatno uvjerenije nego zatvorenici da će im iskustva zatvorskoga tretmana koristiti u vanjskom svijetu. Osim toga, zatvorenice imaju bolje izgrađenu mrežu društvenih veza unutar i izvan zatvora. Nisu ustanovljene značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica u pogledu uključenosti u tretman ovisnika te s obzirom na postpenalnu situaciju. Zatvorenice i zatvorenici nemaju jednake šanse u radnom i obrazovnom tretmanu, jer se ženama nude isključivo ženski kućni poslovi. Više pozornosti treba pridati onom aspektu tretmana koji se tiče ovisnosti o opojnim drogama. Korisno bi bilo razmotriti prikladnost permisivnoga tretmana u ženskim zatvorima, zbog maloga broja zatvorenica, strukture ženskoga kriminaliteta i osobnih obilježja ženske zatvoreničke populacije.

✉ Zoran Šućur, Pravni fakultet, Studijski centar
socijalnog rada, Nazorova 51, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: zsucur@yahoo.com

PROBLEMI TRETMANA ŽENSKE ZATVORENIČKE POPULACIJE

Istraživanja među zatvorenicama u svim zemljama potvrđuju da žene čine malen postotak u ukupnoj zatvoreničkoj populaciji (obično je udio žena u zatvoreničkoj populaciji manji od 10%). Iako neke zemlje u posljednje vrijeme bilježe čak veći rast broja zatvorenica nego zatvorenika, ipak je broj žena u zatvorima i dalje desetak i više puta manji od broja muškaraca (Snell i Morton, 1994.; Morash i sur., 1998.; Cameron, 2001.). Premda su prijestupi žena tradicionalno vezani za imovinske delikte, primjetan je rast broja nasilničkih kaznenih djela i djela vezanih za zloupotrebu droga (Grozđanić i sur., 2001.).

Manje sudjelovanje žena u kriminalitetu, kao i manja opasnost ženskoga kriminaliteta za društvo, vjerojatno su utjecali na to da se život žena u zatvoru znatno manje istraživao nego život muškaraca (McQuaide i Ehrenreich, 1998.). Jamačno da su žene u vrijeme izdržavanje zatvorske kazne izvrgnute drugačijim izazovima nego muškarci zbog posebnosti svojih potreba, tipa dominantnoga kriminaliteta, dužine kazne, strukture obitelji itd. Stoga je važno pitanje kako žene podnose i doživljavaju zatvorsku situaciju, koje tipove tretmanskih programa trebaju, u kojoj mjeri uspijevaju održati obiteljske i prijateljske veze. Zanimljivo je istražiti i razlike između muškaraca i žena u pogledu tijeka i uspješnosti tretmana. Sve je učestaliji zahtjev da muškarci i žene moraju imati iste šanse u kaznenim ustanovama te da njihove potrebe trebaju biti u istoj mjeri zadovoljene.

Često su se tretmanski programi za žene bili temeljili na podacima o muškom kriminalitetu i njihovim putovima ulaska u kriminal. Međutim, ženski kriminalitet ima svoje posebnosti. Kada se žene i pojavljuju kao počinitelji nasilnih kažnjivih djela, ta su djela vezana za obiteljsku, privatnu ili intimnu sferu (Kanduč, 2001.). Zlostavljanja, siromaštvo i ovisnosti najčešći su uzroci kriminala žena (Bloom, 1999.). Upravo činjenica da su prijestupnice često i same bile zlostavljane, odnosno bile su u statusu žrtve, te da imaju znatno više od muškaraca psiholoških i psihijatrijskih poremećaja (Teplin i sur., 1996.; Byrne i Howells, 2000.), upućuje na potrebu za tretmanom koji će ženama pomoći da se oporave od traumatskih iskustava. To znači da bi zatvorski tretman trebao biti osjetljiv na specifična životna iskustva žena, jer žene imaju svoje fizičke, psihološke, prehrambene, socijalne i zdravstvene potrebe.

Dosad je vrlo malo programa ciljalo na potrebe ženske zatvorske populacije, o tim se programima nedovoljno zna, kao i o kriterijima njihove učinkovitosti. Koons i sur. (1997.), analizirajući programe za žene, pronašli su da se vrlo malen broj programa bavio problemom recidivizma i upotrebe droga. Andrews i Dowden (1999.) u svojoj metaanalizi tretmanskih pos-

tupaka za žene zaključuju da se recidivizam žena smanjuje, ovisno o kvaliteti stručne pomoći (pomoć će biti djelotvornija ako je prilagođena stupnju rizika, ako je usmjerena na kriminogene potrebe i ako se služi kognitivno-bihevioralnim strategijama). Već su neke ranije studije upozorile na područja gdje su rehabilitacijski programi dostupni prijestupnicama neprimjereni: medicinske usluge, obrazovanje, stručna izobrazba, zatvorska industrija, obavljanje roditeljskih uloga (Dobash i sur., 1986.; Mann, 1984.; Smart, 1977.; Ryan, 1994.). Stoga se u posljednje vrijeme, prije svega zbog rasta ženskoga kriminaliteta, počinje pridavati veća pozornost i institucionalnim i izvaninstitucionalnim tretmanskim programima za žene (Austin i sur., 1992.; Koons i sur., 1997.; Morash i sur., 1998.). Tako je, na primjer, kanadska Radna skupina za zatočene žene 1990. godine podržala razvoj "holističkoga pristupa tretmanu žena", koji bi se temeljio na načelima osnaživanja žena, odgovornog izbora, poštovanja, podržavajuće okoline i zajedničke odgovornosti (Stableforth, 1999.).

U tretmanskim programima za žene važan je ne samo sadržaj nego i kontekst ili okolina programa. Bloom (1999.) smatra kako bi takvi tretmanski programi trebali uključivati okolinu koja pruža sigurnost (odsutnost fizičkoga, emocionalnoga ili seksualnoga nasilja), potiče povezanost s drugima i osnažuje zatvorenice. Za razliku od muškaraca, žene imaju drukčije prostorno-higijenske i intimne potrebe, koje nije lako ostvariti u zatvorskim okolnostima. Tretmanske intervencije moraju biti usmjerene na kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu razinu. U oblikovanju tretmana za žene treba uzeti u obzir i opća načela uspješne prakse na području rehabilitacije, shvaćajući poteškoće koje bi se mogle pojaviti prilikom primjene tih načela na tretman i rehabilitaciju žena (Howells, 2000.).

Zatvorski tretman u većini zemalja počiva prije svega na radnim i obrazovnim programima. Opće je poznato iz mnogih studija provedenih među zatvorenicama da je nezaposlenost i nesudjelovanje u radu značajan prediktor recidivizma. Zacijelo nije zanemariv ni utjecaj nezaposlenosti na povratništvo među ženama, premda to nije dovoljno istraženo, kao što jest za zatvorenike (Gendreau i sur., 1998.; Bonta i sur., 1995.). Neka inozemna iskustva govore kako tretman žena u zatvoru često nije uključivao ni radne ni obrazovne programe. Svakako su takvom pristupu pridonosili stereotipni pogledi na ženske uloge. Jedno je američko istraživanje pokazalo kako i zatvorenice i zatvorsko osoblje nerijetko prihvaćaju mišljenje da je ženama mjesto u kući, što znači da žene ne trebaju raditi niti se dodatno obrazovati (Schram, 1998.). Od njih se očekuje da nauče prije svega kućanske poslove, kao što su kuhanje, šivanje ili pranje, tako da i danas žene u zatvoru uglavnom rade u kuhinjama ili praonicama rublja. No sve se

češće uključuju i u neke oblike zatvorskog industrijskog rada (Gillis, 1999.). Unatoč pomacima na planu radnoga tretmana, Morash i sur. (1994.) konstatiraju, na primjeru SAD-a, kako ženama u zatvorskim ustanovama nisu ponuđene jednake šanse za posao kao muškarcima – bilo u pogledu razvoja vještina ili mogućnosti zarađivanja.

Sudjelovanje u radnom procesu može biti korisno s aspekta adaptacije na zatvorsku zajednicu, ali i s aspekta uspješnije radne integracije nakon izlaska iz zatvora. Neka istraživanja upravo nastoje naglasiti kako bi rad u zatvoru trebao pomoći zatvorenicama da lakše dođu do posla nakon izdržavanja kazne (Hamlyn i Lewis, 2000.). Međutim, nije lako zatvorskoj upravi razviti industrije u kojima će zatvorenice biti obučavane za ona radna mjesta koja su tražena na tržištu. Svi poslovi u zatvorskoj ekonomiji neće biti jednako korisni za budući radni angažman zatvorenica u vanjskome svijetu. Zatvorski rad više pomaže ženama da se naviknu na zatvorsku rutinu, korisno iskoriste vrijeme, steknu radne navike nego što im pruža šanse za stjecanje kvalifikacija koje će im biti korisne nakon odsluženja kazne. Malen broj žena nakon izlaska na slobodu vjeruje kako su u zatvoru naučile neke vještine, a još manje njih smatra da su zatvor napustile s novim radnim vještinama (Morris i Wilkinson, 1995.). Ovi su podaci naizgled paradoksalni, jer u istraživanjima relativno velik broj žena izjavljuje da su u zatvoru obavljale posao koji su željele raditi. Ova diskrepancija može odražavati niska očekivanja zatvorenica – kako od sebe samih, tako i od zatvorskoga rada. Ipak, treba spomenuti da u nekim zatvorima nailazimo na zanimljive primjere kreativnoga pripremanja zatvorenika za kasniji redovit rad. Tako se u SAD-u eksperimentiralo s tzv. "sajmom poslova" (McCollum, 2000.), tj. da su zatvorenici pri kraju izdržavanja kazne sudjelovali u trening programu traženja posla (mogli su tražiti informacije o mogućnostima zapošljavanja i obaviti razgovor s poslodavcima koji su kao volonteri sudjelovali u programu).

Nesumnjivo da mnogi ulogu radnoga tretmana u zatvoru promatraju iz rakursa smanjenja recidivizma. Iako utjecaj radnih programa na prevenciju recidivizma nije dovoljno evaluiran, dostupna istraživanja ipak sugeriraju da uključenost u radni proces, trening ili obučavanje pridonosi kratkoročno i dugoročno smanjenju recidivizma i kod zatvorenika i kod zatvorenica. Jedna američka studija utvrdila je kako radni tretman ima čak povoljnije učinke za žene nego za muškarce kad je riječ o recidivizmu (Saylor i Gaes, 1996.). Tako se 19,3% žena koje su sudjelovale u radu ili programu obuke ponovno vratilo u zatvor u odnosu na 31,6% muškaraca, ali s tim da su žene koje su ponovno napravile prijestup to učinile u kraćem razdoblju nego muškarci.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1055-1079

ŠUČUR, Z.,
ŽAKMAN-BAN, V.:
ZNAČAJKE ŽIVOTA...

Dosadašnja manjkavost mnogih studija o radnom tretmanu sastoji se u tome što se radni programi vrednuju prije svega po kriteriju sudjelovanja ili nesudjelovanja u radnim aktivnostima, a izvan istraživačkoga rakursa ostaju drugi integralni elementi radnoga tretmana, kao što su: kvaliteta sudjelovanja, razdoblje sudjelovanja u programu, razlozi sudjelovanja, kompetencije stečene prije i poslije ulaska u program (Gillis, 2000.).

Zatvorenici u većini zatvora mogu pohađati obrazovne programe, koje izvode zatvorski zaposlenici ili vanjski izvođači. Raspon obrazovnih programa dostupnih zatvorenicima ovisi o tipu kaznene ustanove, ali i o obrazovnim potrebama zatvorske populacije. Ti programi uglavnom obuhvaćaju osnovno i srednjoškolsko obrazovanje te stručnu i specijaliziranu izobrazbu. Primijećeno je da žene u zatvoru nedovoljno iskorištavaju mogućnosti koje im se pružaju u obrazovanju i izobrazbi, iako su zatvorenice u odnosu na zatvorenike u prosjeku slabije obrazovane. Kod dijela zatvorenica prisutna je svijest kako će preostali dio života provesti kao ovisne o socijalnim programima ili će ih uzdržavati muškarci (muževi, partneri). Osim toga, dodatni je problem za stanoviti broj žena što su samohrane majke, pa će se nakon izlaska iz zatvora morati brinuti za djecu.

Bez obzira na stereotipe, zatvorenice u većoj ili manjoj mjeri sudjeluju u obrazovnim programima. Motivi njihova sudjelovanja u ovim programima mogu biti različiti: želja da se konstruktivno iskoristi vrijeme u zatvoru, poboljšaju znanja i vještine, odgodi povratak na rad, izbjegnu potencijalno opasne situacije u zatvorskoj okolini itd. Očito, ako žene sebe ne vide kao dio radne snage, imat će slab poticaj da razvijaju stručne vještine. Prije ulaska u proces stručne izobrazbe neki zatvori ženama nude programe namijenjene osobnom razvoju ili razvoju samopoštovanja. Nerijetko sama organizacija zatvorskoga rada može demotivirati žene da se uključe u obrazovne programe, npr. kada su novčane nagrade za rad mnogo veće nego sudjelovanje u obrazovanju. Neka inozemna iskustva govore da je količina novca koja se dobiva za vrijeme obrazovanja nedovoljna ženama da bi mogle kupiti tjedne potrepštine nužne za osobnu higijenu. Barijera obrazovnim dostignućima može biti i zatvorska politika, koja onemogućuje upotrebu knjiga i drugih materijala u ćelijama.

Unatoč manjkavostima, istraživanja upozoravaju na to da je obrazovanje važan element rehabilitacije u zatvoru. Međutim, potrebna su dugoročnija istraživanja da bi se utvrdila čvrstina i smjer veze između obrazovnih dostignuća u zatvoru i recidivizma. Određeni pilot-projekti pokazuju da sudjelovanje u obrazovanju reducira stopu recidivizma (Cameron, 2001.) te da obrazovanje s visokim stupnjem autonomije nije prikladno za zatvorenike jer nemaju vještina potrebnih za samostalno učenje.

Osim potrebe za radnim i obrazovnim programima, sve je izraženija potreba među zatvorenicama za programima borbe protiv ovisnosti, posebice ako imamo na umu činjenicu kako raste broj žena uhićenih zbog kaznenih djela u svezi s drogom (premda se sva ta djela ne tiču konzumiranja droga). Programi odvikavanja od ovisnosti mogu biti učinkoviti samo ako se kombiniraju s radnim i obrazovnim programima.

Jedna evaluacija programa u kanadskim zatvorima pokazala je da su se zatvorenici uključeni u tretman ovisnosti o drogama rjeđe vraćali u zatvor nego oni koji nisu sudjelovali u tretmanu (Dowden i Blanchette, 1999.). Programi protiv ovisnosti mogu se sastojati od savjetodavnoga rada vezanog uz alkohol ili droge pa do metadonskih programa, koji uglavnom nisu dostupni u svim zatvorima. Inače, metadonskim se programima zamjera da su neučinkoviti jer se ne bave uzrocima ponašanja koja dovode do ovisnosti o drogama. Opće je uvjerenje da su programi protiv ovisnosti o drogama u zatvorima – kod nas ili u inozemstvu – neučinkoviti stoga što u penalnim ustanovama radi nedovoljan broj stručnjaka za ovaj oblik tretmana. U našim je zatvorima još veći problem što takvih programa ima vrlo malo, iako postoji potreba za njima. Pristupi koji više obećavaju svakako su oni koji kombiniraju upotrebu supstanci s programima koji nastoje utjecati na svijest korisnika, u kojima sudionici mogu dobiti detaljnije informacije o drogama, alkoholizmu i sl. Raspravlja se i o diferenciranim programima protiv ovisnosti (npr. da bi različiti programi trebali biti primijenjeni na sudionike s različitim razinama ovisnosti). U oblikovanju programa protiv ovisnosti svakako bi bilo vrlo važno pružiti ovisnicima kontinuirani tretman, koji bi se nastavio i nakon izlaska iz zatvora. Valjalo bi odgovoriti na pitanje: trebaju li žene drugačiji tretman ovisnosti o drogama nego muškarci, polazeći od toga da su možda uzroci zloupotrebe droga kod žena drugačiji nego kod muškaraca (Henderson, 1998.; Welle i sur., 1998.)?

Rehabilitacija žena u zatvoru pretpostavlja drugačiju fizičku i socijalnu organizaciju zatvorskoga života. U odnosu na muškarce, žene u zatvoru imaju drugačije stavove prema ulozi interpersonalnih odnosa, kućnoga reda, kažnjavanja ili nagrađivanja. Iz istraživanja proizlazi da su zatvorenice zainteresiranije od muškaraca za interpersonalne odnose, izražavanje emocija i otvoreniju komunikaciju. Iako novija istraživanja pokazuju da su ženske zatvorske supkulture podložne promjenama te da u ženskim prijateljstvima nalazimo visok stupanj nepovjerenja (Greer, 2000.), niz je pokazatelja koji sugeriraju da žene u zatvoru stvaraju stabilnije interpersonalne odnose nego muškarci, tj. da žene razvijaju neku vrstu "pseudoobiteljskih" veza. Osim toga, mnogi smatraju da bi stil upravljanja u ženskim zatvorima trebao biti manje autorita-

ran, jer je neprijeporno da je u ženskim zatvorima manje nasilja i aktivnosti zatvorskih bandi, slabije su izražene rasne ili etničke tenzije. Od osoblja koje radi sa zatvorenicama očekuju se određene vještine, kao što su aktivno slušanje, strpljivost u objašnjavanju pravila i očekivanja, svijest o emocionalnoj dinamici, spremnost da se reagira pravedno i konzistentno (Morash i sur., 1998.). Ključni elementi uspješnosti u programima za žene jesu obilježja osoblja, obuhvatnost pristupa i poštovanje interesa zatvorenica.

METODE

Ciljevi i hipoteze rada

U ovom su istraživanju postavljena dva primarna cilja. Prvi se sastojao u tome da se utvrde značajke i posebnosti penološkoga tretmana žena na izdržavanju kazne zatvora u RH. S druge strane, nastojale su se analizirati specifičnosti ovoga tretmana u odnosu na tretman koji se provodi prema muškoj osuđeničkoj populaciji u hrvatskim zatvorskim ustanovama zatvorenoga tipa.

U konačnici, rezultati ovog istraživanja trebali bi empirijski osvijetliti problematiku izdržavanja kazne zatvora ženske kriminalne populacije i tako pridonijeti pronalaženju primjerenih i učinkovitijih tretmanskih postupaka i modela u cilju njihove što potpunije penološke rehabilitacije i socijalnog uključivanja nakon otpusta iz zatvora.

Ovakvo koncipirani ciljevi istraživanja determinirani su i činjenicom da u nas gotovo i nema cjelovitijih istraživanja penološkoga tretmana osuđenih počiniteljica kaznenih djela. Osim toga, ovakva su istraživanja to potrebija što je u Hrvatskoj u novije vrijeme uočena promjena u strukturi kriminaliteta žena, odnosno promjena njihovih kriminoloških svojstava, pa i poremećaja osobnosti. S tim u svezi istaknimo i nedovoljnost diferenciranoga penološkog tretmana, odnosno nedostatak individualiziranih penološko-rehabilitativnih programa u hrvatskom zatvorskom sustavu, te izražen problem odgovarajućega razvrstavanja zatvorenika, osobito onih s posebnim tretmanskim potrebama.

U skladu s postavljenim ciljevima istraživanja, pošli smo od pretpostavke da postoje specifičnosti penološkoga tretmana ženske zatvoreničke populacije u odnosu na mušku, a koje se manifestiraju na razne načine.

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju sastojao se od 30 žena koje su u vrijeme ispitivanja izdržavale kaznu zatvora u jedinom kaznenom zavodu za žene u RH (KZ Požega), a koje su predstavljale gotovo cjelokupnu žensku zatvoreničku populaciju u promatranom tromjesečnom razdoblju.

Radi usporedbe tretmana muške i ženske zatvoreničke populacije, upotrijebljen je i uzorak sastavljen od 171 muške osobe na izdržavanju kazne zatvora u zatvorenoj penalnoj instituciji KZ Lepoglava. Uzorak iz KZ Lepoglave odabran je zato što je u sigurnosnom smislu riječ o dvije zatvorene kaznene institucije koje, naravno, imaju i odjele s blažim režimom izdržavanja kazne zatvora. Iz Tablica 1, 2 i 3 vidi se da se ispitanici i ispitanice razlikuju po strukturi kriminaliteta i obiteljskim obilježjima koja su mogla utjecati na neke aspekte tretmana i na kvalitetu odnosa unutar ili izvan institucije.

↪ TABLICA 1
S kim ispitanici(ce)
žive

	M		Ž	
	f	%	f	%
U bračnoj zajednici	55	32,2	9	30,0
U izvanbračnoj zajednici	25	15,2	6	20,0
S djecom bez bračnoga druga	2	1,2	8	26,7
Samo s roditeljima ili rodbinom	64	37,4	3	10,0
S drugim osobama ili u instituciji	1	0,6	0	0,0
Sam(a)	23	13,5	4	13,3
Ukupno	171	100,0	30	100,0

Treba istaknuti da više od 1/4 zatvorenica živi s djecom, bez bračnoga ili izvanbračnoga partnera, dok je ovaj udio među zatvorenicima tek nešto veći od 1% (Tablica 1). S druge strane, zatvorenici znatno češće žive s roditeljima ili s rodbinom, što je rezultat činjenice da je broj neoženjenih muškaraca (42,8%) dvostruko veći od broja neudanih žena (20,7%).

Isto tako, golema većina zatvorenica ima djecu, za razliku od dvostruko manje zatvorenika, što sigurno utječe na učestalost i kvalitetu socijalnih veza s članovima obitelji i na anticipaciju života nakon izlaska iz zatvora (Tablica 2).

↪ TABLICA 2
Imaju li ispitanici(ce)
dijete

	M		Ž	
	f	%	f	%
Da	98	57,3	25	83,3
Ne	73	42,7	5	16,7
Ukupno	171	100,0	30	100,0

Razlike u strukturi muškoga i ženskoga kriminaliteta manje-više su poznate. Vidimo da je ženski kriminalitet pretežito imovinskoga karaktera (Tablica 3), ali se u određenoj mjeri povećao udio nasilničkoga kriminala, koji čini gotovo 1/4 ženskoga kriminaliteta. Svakako treba istaknuti da je osjetno porastao udio žena koje izdržavaju kaznu zbog kaznenih djela u vezi s drogom. Među muškom zatvoreničkom populacijom prevladavaju kaznena djela protiv života i tijela (nasilnički

kriminal), a na drugom je mjestu imovinski kriminalitet. S obzirom na to da je riječ o kaznenoj instituciji zatvorenoga tipa, u našem je uzorku još veća zastupljenost onih osuđenika koji izdržavaju kaznu zbog nasilničkoga kriminaliteta.

➔ **TABLICA 3**
Vrsta karakterističnoga kaznenog djela zbog kojega žene izdržavaju kaznu

	f	%
Kaznena djela protiv imovine	12	40,0
Kaznena djela protiv života i tijela	7	23,3
Kaznena djela u vezi s drogama	5	16,7
Kaznena djela protiv javnoga reda	2	6,7
Kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnoga prava	1	3,3
Ostala kaznena djela	3	10,0
Ukupno	30	100,0

Istraživački instrumenti i obradba podataka

Podaci su prikupljeni posebno konstruiranim upitnikom, koji se sastoji od 37 varijabli. Varijable se odnose na prostor, obilježja, kvalitetu, odnosno tijek, penološkoga tretmana.¹

¹ Obilježja tijeka penološkoga tretmana žena i muškaraca istražena su u okviru znanstveno-istraživačkoga projekta "Modeli intervencija u svrhu prevencije poremećaja u ponašanju djece, mladih i odraslih u RH", provedenog od 1996. do 2000. godine na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz potporu tadašnjega Ministarstva znanosti i tehnologije te Ministarstva rada i socijalne skrbi.

Upitnik o tretmanu, konstruiran za potrebe istraživanja, ispunjavale su same osuđene osobe, što znači da je riječ o njihovoj procjeni, odnosno percepciji obilježja tijeka tretmana (metoda samoiskaza). S obzirom na to da je populacija zatvorenica brojčano mala i da je visok stupanj međusobnoga poznavanja između zatvorenica te zatvorenica i osoblja, moguće je da su žene u odnosu na muškarce davale socijalno poželjnije odgovore na nekim varijablama. Muškarci koji su izdržavali kaznu u KZ Lepoglava ispunjavali su upitnik podijeljeni u desetak skupina. Dakle, dok su ispitanici iz Lepoglave predstavljali uzorak zatvorenika, kod ispitanica je bila riječ o ukupnoj populaciji žena na izdržavanju kazne zatvora u RH.

Osim deskriptivnih pokazatelja, primijenjen je hi-kvadrat test.

REZULTATI I RASPRAVA

Uvjeti života u zatvoru – prilagođenost i zadovoljstvo

Žene općenito procjenjuju da su bolje prilagođene uvjetima života u zatvoru nego muškarci (60% zatvorenica smatra da su dobro prilagođene, a ni jedna loše). Iako razlika između muškaraca i žena u pogledu prilagođenosti zatvorskim uvjetima nije statistički značajna, treba primijetiti da više od jedne desetine zatvorenika izražava mišljenje kako su se loše prilagodili zatvorskom životu. Vjerojatno da je bolja prilagođenost žena zatvorskim uvjetima rezultat objektivnih, ali i subjektivnih, čimbenika. Kad govorimo o objektivnim faktorima, mislimo na stambeno-prostornu situaciju, prenapučenost, struk-

➤ **TABLICA 4**
Prilagođenost i
zadovoljstvo
zatvorskim uvjetima

turu zatvoreničke populacije. Kao što se vidi iz Tablice 4, žene i muškarci statistički se značajno razlikuju u pogledu zadovoljstva prostornim i higijenskim uvjetima života.

	M	Ž	hi ² test
Uvjetima života u zatvoru prilagodio/la sam se			
dobro	77 (45,0%)	18 (60,0%)	hi ² = 4.631
osrednje	75 (43,9%)	12 (40,0%)	p ≤ 0.099
loše	19 (11,1%)	0 (0,0%)	
Prostorno-higijenski uvjeti života u kaznenom zavodu (KZ) su			
zadovoljavajući	49 (28,7%)	18 (60,0%)	hi ² = 19.498
osrednji	56 (32,7%)	12 (40,0%)	p ≤ 0.000
loši	66 (38,6%)	0 (0,0%)	

Vidimo da nešto manje od 40% zatvorenika ocjenjuje kako je prostorno-higijenska situacija u njihovu zatvoru loša. S druge strane, udio žena koje smatraju da su dobro prilagođene zatvorskom životu (60%) jednak je udjelu žena koje nalaze da su prostorni i higijenski uvjeti zatvorskoga života zadovoljavajući. Spomenuta razlika u percepciji prostorno-higijenskih uvjeta odgovara objektivnim prilikama u analiziranim kaznenim ustanovama.

Radni proces

Zatvorenici i zatvorenice statistički se značajno razlikuju na sve tri varijable koje se tiču radnoga procesa (Tablica 5). Prije svega, očigledna je razlika u uključenosti muškaraca i žena u radni proces u trenutku ispitivanja (sve su žene radno angažirane, za razliku od jedva nešto više od polovice muškaraca). Ove su razlike zasigurno determinirane objektivnim mogućnostima institucija, ali i radnom motivacijom (koja je odraz i radnih navika ovih kriminalnih populacija i njihova života prije dolaska na izdržavanje kazne). Žene su očito "zahvalnija" populacija s ovog aspekta tretmana.

O objektivnim mogućnostima institucija govore podaci o njihovu zadovoljstvu uvjetima rada. Žene su čak u 70% slučajeva zadovoljne tim uvjetima, u 30% slučajeva osrednje, a ni jedna žena nije nezadovoljna. Ako uzmemo u obzir samo one muškarce koji su sudjelovali u radnom procesu, jedva je nešto više od polovice ispitanih zadovoljno uvjetima rada u KZ Lepoglavi, nešto manje od trećine je osrednje zadovoljno, a oko 13% je nezadovoljno.

Evidentna je i razlika u stavovima glede korisnosti radnih iskustava stečenih u zatvoru za daljnji život. Više od 3/4 žena misli da im radno iskustvo iz zatvora može koristiti u životu, dok tako otprilike misli 2/3 muškaraca koji su sudjelovali u radnom procesu. Podjednak je broj žena i muškaraca

koji nemaju jasan stav o tome koliko im zatvorska radna iskustva mogu biti korisna u životu (iz analize su isključeni muškarci koji nisu sudjelovali u radnom tretmanu), ali je četiri puta veći postotak muškaraca nego žena koji ne vide nikakvu korist od radnoga tretmana. Vrlo je visok postotak žena koje pozitivno ocjenjuju zatvorski rad s aspekta budućega života, posebice u usporedbi s rezultatima inozemnih istraživanja, u kojima relativno malen broj žena smatra da će zatvor napustiti s novim radnim vještinama. Sigurno da je na ovakvo mišljenje zatvorenica utjecao izraženiji ženski konformizam, odnosno nastojanje da svoje odgovore više usklade s onim što osoblje i ustanova od njih očekuju.

➔ TABLICA 5
Radni proces

	M	Ž	hi ² test
Trenutačno sam uključen/a u radni proces u KZ			
da	93 (54,4%)	30 (100,0%)	hi ² = 22.362 p ≤ 0.000
ne	78 (45,6%)	0 (0,0%)	
Zadovoljan/a sam uvjetima rada			
da	58 (33,9%)	21 (70,0%)	hi ² = 23.535 p ≤ 0.000
osrednje	34 (19,9%)	9 (30,0%)	
ne	14 (8,2%)	0 (0,0%)	
nisam uključen/a	65 (38,0%)	0 (0,0%)	
Mislim da mi iskustvo stečeno u procesu rada u KZ može koristiti u životu			
da	77 (45,0%)	23 (76,7%)	hi ² = 17.016 p ≤ 0.001
nisam siguran/a	22 (12,9%)	6 (20,0%)	
ne	15 (8,8%)	1 (3,3%)	
nisam uključen/a	57 (33,3%)	0 (0,0%)	

Obrazovni proces

Kao i kod radnoga procesa, zatvorenici i zatvorenice razlikuju se u pogledu varijabli obrazovnoga tretmana (Tablica 6). Između muške i ženske zatvoreničke populacije statistički je značajna razlika glede uključenosti u obrazovni proces u trenutku ispitivanja (žene su tri puta više uključene u obrazovni aspekt tretmana). Ovaj je podatak zanimljiv i upućuje na kvalitetu ovoga dijela tretmana, jer je obrazovna struktura ovih ispitanica donekle povoljnija od obrazovne strukture ispitanih muškaraca.

Ponovo se pokazuje, kao i kod radnoga procesa, da su žene značajno zadovoljnije od muškaraca uvjetima koje im pruža kaznena institucija u pogledu mogućnosti stjecanja obrazovanja te da češće smatraju kako im iskustvo u obrazovnom procesu može biti korisno za život. Ni jedna žena uključena u obrazovanje nije izjavila da je nezadovoljna uvjetima obrazovnoga procesa (u odnosu na 29% muškaraca koji su sudjelovali u obrazovanju). Zanimljivo je spomenuti da su i muš-

karci i žene zadovoljniji uvjetima radnoga procesa nego uvjetima obrazovnog procesa, s tim da je ova razlika u zadovoljstvu veća kod muškaraca (dvostruko je više muškaraca koji su nezadovoljni uvjetima obrazovnoga procesa nego radnoga procesa).

➔ TABLICA 6
Obrazovni proces

	M	Ž	hi ² test
Trenutačno sam uključen/a u obrazovni proces u KZ			
da	15 (8,8%)	8 (26,7%)	hi ² = 8.065
ne	156 (91,2%)	22 (73,3%)	p ≤ 0.005
Zadovoljan/a sam uvjetima obrazovnog procesa u KZ			
da	18 (10,5%)	8 (26,7%)	hi ² = 12.147
osrednje	7 (4,1%)	4 (13,3%)	p ≤ 0.007
ne	10 (5,8%)	0 (0,0%)	
nisam uključen/a	136 (79,5%)	18 (60,0%)	
Iskustvo stečeno u obrazovnom procesu u KZ može mi koristiti u životu			
da	25 (14,6%)	13 (43,3%)	hi ² = 15.754
nisam siguran/a	6 (3,5%)	2 (6,7%)	p ≤ 0.001
ne	8 (4,7%)	0 (0,0%)	
nisam uključen/a	132 (77,2%)	15 (50,0%)	

Muškarci su ne samo zadovoljniji uvjetima radnoga procesa nego smatraju da im iskustvo stečeno u radnom procesu može biti korisnije u životu nego iskustvo stečeno u obrazovnom procesu. Moglo bi se zaključiti da muškarci pridaju veću važnost radnom tretmanu nego obrazovnom. S druge strane, premda su žene manje zadovoljne uvjetima obrazovnoga tretmana nego radnoga, mišljenja su kako im iskustva obrazovnoga procesa mogu više koristiti u životu nego iskustva iz radnoga procesa. Tek nekoliko zatvorenica dvoji o korisnosti iskustava stečenih u obrazovnom procesu u budućem životu, dok sve ostale misle da im to iskustvo može pomoći u životu nakon izlaska iz zatvora.

Aktivnosti u slobodno vrijeme

Vrijedno je istaknuti da je više od 85% žena uključeno u organizirane aktivnosti u slobodno vrijeme, dok je to kod muškaraca 16% (Tablica 7). Smatramo da i ovaj podatak govori o mogućnostima kaznene ustanove (opremljenost, izbor, malen broj zatvorenica, što pruža veće šanse za raznovrsnije programe u slobodno vrijeme). Uprava zatvora nerijetko smatra da je zbog kulturološki različitih spolnih uloga lakše strukturirati slobodno vrijeme osuđenica glede izbora i materijalnih sredstava, pa tako i postupa, suzujući te aktivnosti na tzv. tipične ženske aktivnosti.

➔ TABLICA 7
Organizirane
aktivnosti slobodnoga
vremena

	M	Ž	hi ² test
Trenutačno sam uključen/a u aktivnosti slobodnoga vremena u KZ			
da	27 (15,8%)	26 (86,7%)	hi ² = 66.037
ne	144 (84,2%)	4 (13,3%)	p ≤ 0.000
Zadovoljan/a sam uvjetima provođenja slobodnoga vremena u KZ			
da	24 (14,0%)	15 (50,0%)	hi ² = 35.455
osrednje	29 (17,0%)	11 (36,7%)	p ≤ 0.000
ne	26 (15,2%)	2 (6,7%)	
nisam uključen/a	92 (53,8%)	2 (6,7%)	
Mislim da mi iskustvo stečeno u slobodnim aktivnostima može koristiti u životu			
da	30 (17,5%)	23 (76,7%)	hi ² = 51.393
nisam siguran/a	14 (8,2%)	4 (13,3%)	p ≤ 0.000
ne	9 (5,3%)	1 (3,3%)	
nisam uključen/a	118 (69,0%)	2 (6,7%)	

Više od polovice ženske osuđeničke populacije uključene u organizirane slobodne aktivnosti zadovoljno je uvjetima koje kaznena ustanova pruža na ovom području. Među zatvorenicima takvih je manje od trećine. Međutim, kada uspoređujemo stupnjeve zadovoljstva uvjetima radnoga i obrazovnoga procesa te uvjetima provođenja slobodnoga vremena, onda proizlazi da su i muškarci i žene najmanje zadovoljni uvjetima u kojima provode organizirano slobodno vrijeme. Čak je 1/3 muškaraca uključenih u slobodne aktivnosti nezadovoljna organizacijom slobodnoga vremena. Iako je postotak žena nezadovoljnih uvjetima provođenja slobodnoga vremena četiri puta manji nego muškaraca, treba podsjetiti da ni jedna žena nije izjavila kako je nezadovoljna uvjetima radnoga ili obrazovnoga procesa.

Zanimljivo je da visok postotak žena, usprkos manjem zadovoljstvu uvjetima slobodnoga vremena, vjeruje kako im iskustva stečena u slobodnim aktivnostima mogu biti korisna u životu, kao i radna ili obrazovna iskustva. Kada usporedimo postotke muškaraca i žena koji su potvrdno odgovorili na pitanje o korisnosti iskustava stečenih u radnom, obrazovnom procesu i slobodnim aktivnostima, onda vidimo da muškarci najkorisnijima za život smatraju radna iskustva, a najmanje korisnima iskustva stečena u slobodnim aktivnostima. Žene najkorisnijima smatraju obrazovna iskustva, zatim iskustva slobodnoga vremena pa radna iskustva.

Tretman ovisnosti

Donekle iznenađuje činjenica da je podjednak broj muškaraca i žena uključen u klubove liječenih alkoholičara (Tablica 8), iako za ovaj rad nismo ispitali udio alkoholičara u jednoj i drugoj populaciji, odnosno izrečene sigurnosne mjere u liječenju

od ovisnosti. Ovaj bi podatak upućivao na trend povećanja značenja alkoholizma u ženskoj osuđeničkoj populaciji, što valja uzeti u obzir prilikom programiranja njihova penološkoga tretmana.

➔ TABLICA 8
Tretman ovisnosti

	M	Ž	hi ² test
Trenutačno sam uključen/a u klub liječenih alkoholičara			
da	30 (17,5%)	5 (16,7%)	hi ² = 0.014
ne	141 (82,5%)	25 (83,3%)	p ≤ 0.907
Trenutačno sam uključen/a u tretman ovisnika o drogama			
da	7 (4,1%)	0 (0,0%)	hi ² = 1.272
ne	164 (95,9%)	30 (100,0%)	p ≤ 0.259

S druge strane, još je veće iznenađenje da ni jedna žena nije uključena u tretman ovisnika o drogama, uzimajući u obzir trend porasta ovoga problema u kriminalnoj ili osuđeničkoj populaciji u RH. Čini nam se da je ovaj aspekt tretmana manjkav.

Tretman psihičkih problema i ekscesi

Podaci o liječenju analizirane osuđeničke populacije zbog nekih psihičkih problema pokazuju da se u kaznenoj ustanovi za žene ovom problemu posvećuje nešto veća pozornost. Međutim, nema statistički značajnih razlika među muškarcima i ženama u pogledu uključenosti u tretman zbog psihičkih problema (Tablica 9), unatoč nalazima nekih inozemnih istraživanja da žene češće imaju psihološko-psihijatrijske probleme (Teplin i sur., 1996.).

➔ TABLICA 9
Tretman psihičkih
problema i ekscesi

	M	Ž	hi ² test
Trenutačno se liječim zbog nekih psihičkih problema			
ne	151 (88,3%)	24 (80,0%)	hi ² = 1.563
da	20 (11,7%)	6 (20,0%)	p ≤ 0.211
U zatvoru sam se samoozljeđivao/la			
ne	143 (83,6%)	24 (80,0%)	hi ² = 0.239
da	28 (16,4%)	6 (20,0%)	p ≤ 0.625
U zatvoru sam se pokušao/la ubiti			
ne	161 (94,2%)	28 (93,3%)	hi ² = 0.030
da	10 (5,8%)	2 (6,7%)	p ≤ 0.861

Nema ni statistički značajnih razlika u samoozljeđivanju ili u pokušajima samoubojstva između ženske i muške zatvoreničke populacije (Tablica 9). Uočava se stanovita korelacija (više kod zatvorenica) između udjela populacije tretirane zbog psihičkih problema i dijela populacije koja se samoozljeđivala. Sigurno da samoozljeđivanje može biti determinirano ne-

kim psihičkim faktorima, ali ono je u zatvoru nerijetko motivirano i drugim razlozima (želja da se makar kratkotrajno napusti kaznena ustanova i prekine monotonija zatvorske svakodnevnice ili da se izbjegnu opasnosti koje mogu prijetiti od drugih zatvorenika).

Pogodnosti i stegovne mjere

Očito je da su žene znatno češće od muškaraca dobivale pogodnosti tijekom izdržavanja kazne (Tablica 10). Nešto manje od 60% osuđenika nije nikada dobilo pogodnosti, u odnosu na 37% osuđenica. Očito je da djelatnici, odnosno uprava kaznene ustanove, "nagrađuju" uključenost i bolju prilagodbu žena postojećim oblicima penološkoga tretmana. Eventualno posredno možemo spekulirati i o većoj učinkovitosti penološkoga tretmana žena i o tome da je u nas riječ o manje rizičnoj kriminalnoj populaciji.

Što se tiče kršenja pravila kućnoga reda, stegovnih mjera ili mogućnosti uvjetnog otpusta, nema statistički bitne razlike između muškaraca i žena. Više od 71% muškaraca i 4/5 žena izjavili su da uopće ne krše pravila kućnoga reda. Čak je i među zatvorenicama tek oko 5% onih koji često krše kućni red.

➔ TABLICA 10
Poštivanje kućnoga reda, pogodnosti i stegovne mjere

	M	Ž	hi ² test
Kršio/la sam pravila kućnoga reda			
ne	122 (71,3%)	24 (80,0%)	hi ² = 0.970
ponekad	40 (23,4%)	5 (16,7%)	p ≤ 0.616
često	9 (5,3%)	1 (3,3%)	
Zbog svoga ponašanja dobivao/la sam pogodnosti			
više puta	48 (28,1%)	17 (56,7%)	hi ² = 9.597
jednom	23 (13,5%)	2 (6,7%)	p ≤ 0.008
nikada	100 (58,5%)	11 (36,7%)	
Zbog svoga ponašanja u KZ izrečene su mi stegovne mjere			
više puta	28 (16,4%)	3 (10,0%)	hi ² = 0.862
jednom	24 (14,0%)	4 (13,3%)	p ≤ 0.650
nikada	119 (69,6%)	23 (76,7%)	
Mislim da ću zbog svog ponašanja u KZ dobiti uvjetni otpust			
da	97 (56,7%)	18 (60,0%)	hi ² = 0.662
nisam siguran/a	54 (31,6%)	10 (33,3%)	p ≤ 0.718
ne	20 (11,7%)	2 (6,7%)	

Kvaliteta odnosa unutar kaznene ustanove

O povoljnijem tijeku tretmana ženske osuđeničke populacije u odnosu na mušku u zatvorenoj kaznenoj ustanovi govore i podaci o odnosima s tretmanskom službom i službom osiguranja. Naime, vidi se da ni jedna žena nema loše odnose s pripadnicima jedne ili druge službe, a čak u znatno više od 90%

slučajeva ispitanice ove odnose ocjenjuju dobrima (Tablica 11). Istina, i vrlo malen broj zatvorenika ocjenjuje svoje odnose s jednom ili drugom službom lošima, ali znatno više muškaraca nego žena svoje odnose s pripadnicima ovih dviju službi ocjenjuje kao osrednje. S druge strane, i zatvorenici i zatvorenice procjenjuju svoje odnose s pripadnicima službe osiguranja povoljnijima nego sa stručnom službom, odnosno s odgajateljima. Nesumnjivo da su odnosi zatvorenika, odnosno zatvorenica, s odgajateljima drugačije prirode i intenziteta nego oni s pripadnicima službe osiguranja.

➔ TABLICA 11
Kvaliteta odnosa
unutar kaznene
ustanove

	M	Ž	hi ² test
Moji odnosi sa stručnom službom za tretman (odgajateljima) trenutačno su			
dobri	123 (71,9%)	28 (93,3%)	hi ² = 6.456
osrednji	36 (21,1%)	2 (6,7%)	p ≤ 0.040
loši	12 (7,0%)	0 (0,0%)	
Moji odnosi s djelatnicima službe osiguranja trenutačno su			
dobri	138 (80,7%)	29 (96,7%)	hi ² = 4.659
osrednji	29 (17,0%)	1 (3,3%)	p ≤ 0.097
loši	4 (2,3%)	0 (0,0%)	
Moji odnosi s drugim osuđenima trenutačno su			
dobri	109 (63,7%)	25 (83,3%)	hi ² = 4.864
osrednji	53 (31,0%)	5 (16,7%)	p ≤ 0.088
loši	9 (5,3%)	0 (0,0%)	

Slični, iako nešto nepovoljniji, rezultati dobiveni su glede vlastite procjene odnosa s drugim osuđenicama, s tim da nema statistički značajne razlike u kvaliteti odnosa između osuđenica, odnosno osuđenika (ali je razlika značajna na razini značajnosti od 90%). Sigurno su odnosi među zatvorenici- ma složeniji i češće ispunjeni napetostima ili neprijateljstvi- ma. Vidimo da je čak više od 83% osuđenica međusobne od- nose ocijenilo dobrima, a ni jedna lošima. Među osuđenicama nalazimo relativno malu skupinu koja ima, po njihovoj pro- cjeni, loše odnose s drugim zatvorenici- ma, a oko tridesetak posto odnose s drugim zatvorenici- ma smatra osrednjima, što znači ni dobrima ni lošima. Ovo se poklapa s istraživačkim na- lazima da je među zatvorenici- ma manje nasilja i da imaju slabije razvijenu mrežu suprotstavljenih zatvorskih skupina (Greer, 2000.).

Kvaliteta odnosa izvan kaznene ustanove i utjecaj tretmana na te odnose

1070

Donekle suprotno očekivanjima, ispitanice u gotovo 90% slu- čajeva trenutačne odnose s članovima obitelji ocjenjuju do- brima, a ni jedna ispitanica lošima, a 63,3% ispitanica tvrdi da

➔ TABLICA 12
Kvaliteta odnosa izvan
kaznene ustanove i
utjecaj tretmana na te
odnose

je osoblje ustanove pomoglo u izgradnji kvalitete tih odnosa (Tablica 12). Očito je da se ovom aspektu tretmana, kada su u pitanju žene, za razliku od muškaraca, posvećuje veća pozornost. Mnogo veći broj muškaraca svoje odnose s obitelji ocjenjuje lošima (čak 10%) ili osrednjima (oko 26%). Značajno manji broj zatvorenika nego zatvorenica misli da mu je osoblje ustanove pomoglo u uspostavi ili održanju odnosa s članovima obitelji. Razlika u kvaliteti odnosa s članovima obitelji između zatvorenika i zatvorenica jamačno je rezultat drugačije strukture obitelji u kojoj su živjeli zatvorenici i zatvorenice, različite strukture muškoga i ženskoga kriminaliteta, ali i drugačijih očekivanja, odnosno ustaljenih spolnih uloga. Osuđenice se često služe djecom da bi pokazale kako su brižne i savjesne, iako nisu bile takve prije izdržavanja kazne, odnosno na slobodi. S druge strane, sama uprava zatvora u manjoj mjeri očekuje od očeva – u skladu s tradicionalnim ulogama – da vode brigu o svakodnevnim potrebama djece. Njihove se aktivnosti više povezuju s osiguravanjem materijalnih sredstava za život.

	M	Ž	hi ² test
Moji odnosi s članovima obitelji trenutačno su			
dobri	110 (64,3%)	26 (86,7%)	hi ² = 6.508
osrednji	44 (25,7%)	4 (13,3%)	p ≤ 0.039
loši	17 (9,9%)	0 (0,0%)	
Osoblje ustanove pomagalo mi je prilikom odnosa s mojom obitelji			
da	66 (38,6%)	19 (63,3%)	hi ² = 6.399
ne	105 (61,4%)	11 (36,7%)	p ≤ 0.011
Moji kontakti i odnosi s poznanicima i prijateljima izvan KZ trenutačno su			
dobri	56 (32,7%)	20 (66,7%)	hi ² =13.869
osrednji	63 (36,8%)	8 (26,7%)	p ≤ 0.001
loši	52 (30,4%)	2 (6,7%)	

Suprotno uvriježenim mišljenjima o većoj stigmatiziranosti ženske zatvoreničke populacije, 66,7% ispitanica procjenjuje da su njihovi kontakti i odnosi s poznanicima i prijateljima izvan KZ trenutačno dobri (a takvih je muškaraca tek 32,7%). Čak više od 30% muškaraca smatra da su njihovi odnosi s prijateljima i poznanicima izvan ustanove loši. U skladu s navedenim, čak 96,7% ispitanica očekuje da će nakon izlaska iz zatvora živjeti s članovima uže obitelji (Tablica 13).

Materijalni i socijalni status nakon izlaska iz institucije i postpenalni prihvat

Iz rezultata proizlazi da se socioekonomska situacija muške i ženske osuđeničke populacije nakon izlaska iz zatvora statistički bitno ne razlikuje, iako je ona nešto povoljnija za žene nego za muškarce (Tablica 13). Statistički značajna razlika od-

nosi se samo na obiteljsku situaciju (značajno više žena nego muškaraca vjeruje da će nakon izdržane kazne nastaviti živjeti s članovima svoje obitelji). Iako prema jednom međunarodnom istraživanju (Grozđanić i sur., 2001.) velik broj (oko 2/3) zatvorenica živi bez partnera, 68% njih ima djecu. U našem istraživanju oko 52% ispitanica živi bez bračnoga ili izvanbračnoga partnera, s tim da više od 80% ima djecu (u odnosu na 57% osuđenika). Značajan dio žena nakon odsluženja kazne vjerojatno će nastaviti živjeti s djecom, poglavito ako je riječ o maloljetnoj djeci.

Nakon izlaska iz zatvora žene procjenjuju svoju materijalnu situaciju glede prihoda (što je vjerojatno i posljedica njihova obiteljskoga statusa i društvene uloge), nešto povoljnije u odnosu na muškarce, iako gotovo 1/4 ispitanica smatra da će biti bez ikakvih prihoda. Osim toga, oko 1/3 žena svoja zaposljavanja nakon izlaska iz zatvora krajnje neizvjesnim (među muškarcima taj je postotak još veći za desetak posto). Jedan se broj zatvorenika nakon izlaska iz zatvora suočava ne samo s problemima stanovanja, zaposljavanja i nedostatnih prihoda nego i sa zdravstvenim problemima. Naime, oko 30% zatvorenika i oko 37% zatvorenica izjavljuje kako će nakon izlaska na slobodu nastaviti ili započeti potrebno liječenje.

↻ **TABLICA 13**
Obiteljski, materijalni i socijalni status nakon izlaska iz zatvora te postpenalni prihvat

	M	Ž	hi ² test
Nakon izlaska iz zatvora očekujem da ću živjeti s članovima uže obitelji			
ne	49 (28,7%)	1 (3,3%)	hi ² = 8.757
da	122 (71,3%)	29 (96,7%)	p ≤ 0.003
Nakon izlaska iz zatvora ne znam gdje ću stanovati			
netočno	144 (84,2%)	27 (90,0%)	hi ² = 0.674
točno	27 (15,8%)	3 (10,0%)	p ≤ 0.412
Nakon izdržanja kazne neću imati nikakav izvor prihoda			
netočno	107 (62,6%)	23 (76,7%)	hi ² = 2.219
točno	64 (37,4%)	7 (23,3%)	p ≤ 0.136
Nakon izlaska iz zatvora moje zaposlenje krajnje je neizvjesno			
netočno	95 (55,6%)	20 (66,7%)	hi ² = 1.287
točno	76 (44,4%)	10 (33,3%)	p ≤ 0.257
Osoblje zatvora surađuje zbog mojih problema s centrom za socijalni rad			
ne	135 (78,9%)	22 (73,3%)	hi ² = 0.470
da	36 (21,1%)	8 (26,7%)	p ≤ 0.493
Nakon izlaska iz zatvora namjeravam se za pomoć obratiti centru za socijalni rad			
ne	111 (64,9%)	23 (76,7%)	hi ² = 1.587
da	60 (35,1%)	7 (23,3%)	p ≤ 0.208
Osoblje zatvora surađuje s nadležnim zdravstvenim ustanovama oko nastavka moga liječenja nakon otpusta na slobodu			
ne	157 (91,8%)	27 (90,0%)	hi ² = 0.108
da	14 (8,2%)	3 (10,0%)	p ≤ 0.742
Nakon izlaska iz zatvora nastaviti ću ili započeti potrebno liječenje			
ne	120 (70,2%)	19 (63,3%)	hi ² = 0.560
da	51 (29,8%)	11 (36,7%)	p ≤ 0.454

Uzimajući u obzir navedena mišljenja ispitanika, odnosno ispitanica, o situaciji nakon izlaska iz zatvora te nedostatu suradnju s centrima za socijalni rad, proizlazi da je neodgovarajući postpenalni prihvat problem s kojim se podjednako susreću zatvorenici i zatvorenice.

ZAKLJUČAK

Usporedna analiza obilježja tretmana i životnih uvjeta zatvorenica i zatvorenika pokazala je da postoje značajne razlike između "zatvorskoga života" muškaraca i žena. Treba istaknuti da se rezultati ovoga istraživanja odnose samo na razlike između ustanova zatvorenoga tipa. Objektivni uvjeti zatvorskoga života povoljniji su za žene nego za muškarce. U ženskom je zatvoru broj zatvorenica nekoliko desetaka puta manji, što znači da, barem u Hrvatskoj, nema zatvorske prenapučenosti. Zato su prostori i objekti u kojima se odvijaju dnevni sadržaji (uobičajene higijenske potrebe, radne i obrazovne aktivnosti, aktivnosti u slobodno vrijeme, drugi oblici tretmana itd.) opremljeniji i primjereniji potrebama i osuđenica i osoblja. Ovi objektivni uvjeti života zacijelo utječu na to da su zatvorenice, prema vlastitu iskazu, prilagođenije zatvorskome životu nego zatvorenici.

S obzirom na vrlo malu populaciju žena u zatvoru (samo tridesetak), donekle ne iznenađuje što su zatvorenice uključene u one programe zatvorskoga tretmana koji se provode radnim i obrazovnim sudjelovanjem te organiziranim aktivnostima u slobodno vrijeme. Jamačno su kapaciteti industrijskoga rada u ženskom zatvoru omogućili da su sve žene bile uključene u radni proces (za razliku od tek nešto više od polovice zatvorenika). Isto tako, žene su u golemoj većini bile uključene u aktivnosti slobodnoga vremena te su češće od muškaraca pohađale obrazovne programe.

Značajne su razlike između zatvorenika i zatvorenica u pogledu percepcije korisnosti iskustava stečenih pojedinim oblicima zatvorskoga tretmana. Općenito, zatvorenice su uvjerenije nego zatvorenici da će im iskustva zatvorskoga rada, obrazovanja i slobodnih aktivnosti koristiti u životu nakon izdržanja kazne. Dok žene najveću korist za budući život vide u obrazovanju, muškarci najviše cijene iskustva ili vještine stečene radom.

Uočava se da zatvorenice imaju bolje izgrađenu mrežu socijalnih veza unutar zatvora i s osobama izvan zatvora. Naime, zatvorenice u odnosu na zatvorenike imaju bolje odnose s osobljem ustanove i s drugim osuđenicama. Ni jedna zatvorenica nije navela da ima loše odnose s osobljem ustanove ili s drugim ženama koje izdržavaju kaznu. Kako su žene prilagođenije zatvorskim uvjetima i imaju kvalitetnije međuljud-

ske odnose unutar ustanove, češće dobivaju pogodnosti za svoja ponašanja. Ženska osuđenička populacija ima i bolje odnose s osobama izvan kaznene ustanove (članovi obitelji, prijatelji, poznanici). Ovo je u skladu s činjenicom da, u odnosu na muškarce, žene i inače imaju šire i razvijenije mreže društvenih odnosa.

Nisu ustanovljene statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica u pogledu uključenosti u tretman ovisnika te s obzirom na postpenalnu situaciju.

Valja naglasiti da se uočene razlike u tretmanu i životnim uvjetima između zatvorenika i zatvorenica ne mogu objasniti samo objektivnim zatvorskim obilježjima nego i različitom strukturom ženske i muške osuđeničke populacije (struktura njihova kriminaliteta je različita, pa tako i njihova individualna i socijalna obilježja). Može se pretpostaviti da je tretman u ženskim kaznenim ustanovama učinkovitiji, što se odražava i na subjektivnu percepciju ispitanica. Osim spomenutog, na dobivene rezultate sigurno su utjecale poznate manjkavosti metode samoiskaza, jer su sami zatvorenici, odnosno zatvorenice, procjenjivali zadovoljstvo uvjetima života i pojedinim tipovima tretmana. Kada se primjenjuje metoda samoiskaza, teško je procijeniti koliko su na odgovore utjecala očekivanja ispitanika te u kojoj su mjeri ispitanici svoje odgovore nastojali uskladiti s očekivanjima osoblja ustanove. Može se pretpostaviti da su očekivanja zatvorenica, od samih sebe i od ustanove, skromnija nego očekivanja zatvorenika, u skladu s njihovom društvenom i obiteljskom ulogom.

Postoje značajne manjkavosti (ali i određene prednosti) zatvorskoga tretmana žena. Kada govorimo o prednostima u odnosu na muški zatvorski tretman, onda se vidi da žene u Hrvatskoj (i mnogim drugim zemljama) izdržavaju kaznu u zavodima s malim brojem zatvorenica te u znatno povoljnijim zatvorskim uvjetima – u pogledu smještaja, higijene, radnih aktivnosti, slobodnoga vremena, slobode kretanja i sl. No ova prednost (malen broj zatvorenica) može se pretvoriti u nedostatak, jer se nedovoljna pozornost posvećuje zatvorskom tretmanu žena ili stoga što se može postavljati pitanje ekonomske isplativosti takvih zavoda (u kojima osoblje može biti brojnije od osoba na izdržavanju kazne).

Naravno, manjkavosti zatvorskoga tretmana žena ujedno su manjkavosti kazne lišenja slobode kao takve. Nedostaci općenito zatvorske kazne dobro su poznati (Žakman-Ban i Šućur, 1999.): prostorni i materijalni uvjeti kaznenih ustanova često su nepovoljni, nedostaju pojedini profili stručnjaka, osuđenici se "prizoniziraju" i postoji "kriminalna infekcija", socijalna klima u ustanovi je nepovoljna, osjeća se konflikt između kažnjavanja i resocijalizacije, sudjelovanje osuđenika u tretmanu ekstrinzički je motivirano, tretman se odvija u ne-

prirodnim uvjetima i doživljava se nametnutim s pozicije osuđenika, tretman nije u dovoljnoj mjeri standardiziran i nedovoljno je diferenciran prema psihosocijalnim obilježjima osuđenika, instrumentarij za praćenje promjena koje se zbijaju tijekom tretmana nije primjeren, događaju se česte pogreške u klasifikaciji osuđenika, postpenalni prihvat ne postoji ili je neprimjeren itd. Istraživanja zatvorskoga života žena također su potvrdila da kazna lišenja slobode dovodi do "desocijalizacije" umjesto do resocijalizacije zatvorenica (Grozđanić i sur., 2001.). Zatvorska kazna gotovo uvijek rezultira kidanjem društvenih veza, stigmatizacijom, prijekidom radnog odnosa, bračnih ili partnerskih veza. Posebno treba istaknuti odvojenost žena od djece (s obzirom na to da mnoge zatvorenice imaju djecu).

Treba primijetiti da su zatvorenice znatno više uključene u radni tretman nego zatvorenici (u našem istraživanju sve su žene bile radno angažirane). No kritika radnoga tretmana zatvorenica najčešće se sastoji u tome da u njemu prevladavaju tipični ženski kućanski poslovi (šivanje, kuhanje, glačanje, pranje). Isto tako zatvorenice se i obrazuju za jednostavne ili isključivo "ženske" poslove, iako istraživanja upućuju na nemalen postotak obrazovanih žena među zatvorenicama (sa srednjom ili visokom stručnom spremom) i žena koje su prije dolaska u zatvor bile zaposlene (Grozđanić i sur., 2001.). Time se unutar zatvora zadržavaju tradicionalni obrasci spolnih uloga, koji su u društvu bitno promijenjeni. Razlog ovomu može biti oskudica financijskih sredstava, krutost zatvorskoga života i sporo prilagođavanje na vanjske promjene, ali i manja zainteresiranost društva za zatvorski život žena. Model radnoga i obrazovnoga tretmana, u sklopu kojega se ženama nude isključivo ženski kućni poslovi, ne pruža jednake šanse zatvorenicama i zatvorenicima u radnom i obrazovnom tretmanu. Ovakvom ponudom poslova posebno su pogođene obrazovnije zatvorenice, koje ne mogu razvijati i primjenjivati svoje profesionalne vještine.

U koncipiranju tretmana za zatvorenice treba, više nego dosad, staviti naglasak na aspekt tretmana koji se tiče ovisnosti o opojnim drogama. Svakako iznenađuje što ni jedna zatvorenica nije bila uključena u ovaj oblik tretmana, iako kaznena djela zlouporabe droga dolaze odmah iza imovinskih delikata i kaznenih djela protiv života i tijela. Ključni problem u našim zatvorima svakako je nedostatak odgovarajućih stručnjaka za tretman ovisnosti o drogama. Osim toga, za ovaj je oblik tretmana važno da se nastavi i nakon izlaska iz zatvora, ako postoji takva potreba.

Iskustva iz određenih istraživanja (Petrovec, 2001.) upućuju na to da je tzv. permisivni tretman u ženskim zatvorima omogućio da zatvori postanu otvorenije ustanove, što se nije

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1055-1079

ŠUČUR, Z.,
ŽAKMAN-BAN, V.:
ZNAČAJKE ŽIVOTA...

moglo ostvariti u kontekstu represivnoga tretmana. Prikladnost permisivnoga tretmana za ženske zatvore proizlazi iz manjega broja zatvorenica (što je nužno za kvalitetnu komunikaciju koju zahtijeva ovaj tretman), strukture ženskoga kriminaliteta i osobnih obilježja ženske zatvoreničke populacije. Velik broj osuđenika u zavodu ograničuje horizontalnu komunikaciju i olakšava stvaranje "zatvoreničkoga društva". Permisivni tretman, koji podrazumijeva zamjenu autoritarnoga režima neautoritarnim ili demokratskim režimom, ne polazi od toga kako nekoga promijeniti, nego kako uspostaviti odnos između osuđenika i odgajatelja, i to tako da to osuđenik može iskoristiti za vlastiti osobni razvoj (Petrovec, 2001.). Osim permisivnog tretmana, neki zagovaraju "lokalne zatvorske zajednice" za osuđenice, kako bi se održala stalna društvena komunikacija zatvorenih osoba (Grozđanić i sur., 2001.), a što je zapravo korak prema alternativnim sankcijama.

Nedovoljna usmjerenost pozornosti na zatvorski tretman žena vjerojatno je posljedica činjenice, kako neki misle, da je "počiniteljica kažnjivog djela manje opasna za društvo nego što je društvo opasno po nju" (Kanduć, 2001., 43). Čini se da potreba za posebnim ženskim zatvorom i tretmanom proizlazi iz specifičnih potreba, iskustava i obilježja zatvorenica te iz prirode ženskoga kriminaliteta (u pogledu stupnja njegove društvene opasnosti).

LITERATURA

Andrews, D. A., Dowden, C. (1999.), A Meta-Analytic Investigation into Effective Correctional Intervention for Female Offenders, *Forum on Corrections Research*, 11 (3): 18-21.

Austin, J., Bloom, B., Donahue, T. (1992.), *Female Offenders in the Community: An Analysis of Innovative Strategies and Programs*, Washington, D.C., National Institute of Corrections.

Bloom, B. (1999.), Gender-Responsive Programming for Women Offenders: Guiding Principles and Practices, *Forum on Corrections Research*, 11 (3): 22-27.

Bonta, J., Pand, B., Wallace-Capretta, S. (1995.), Predictors of Recidivism among Incarcerated Female Offenders, *The Prison Journal*, 75 (3): 277-294.

Byrne, M., Howells, K. (2000.), *Key Issues in the Provision of Correctional Services of Women*, paper presented at the Women in Corrections: Staff and Clients Conference, Adelaide, 31 October – 1 November.

Cameron, M. (2001.), *Women Prisoners and Correctional Programs*, Canberra, Australian Institute of Criminology.

Dobash, R. P., Dobash, R. E., Gutteridge, S. (1986.), *Imprisonment of Women*, New York, Basil Blackwell.

Dowden, C., Blanchette, K. (1999.), *An Investigation into the Characteristics of Substance-Abusing Women Offenders: Risk, Need and Post-Release Outcome*, Ottawa, Correctional Service Canada.

- Gendreau, P., Goggin, C., Gray, G. (1998.), Case Need Domain: Employment, *Forum on Corrections Research*, 10 (3): 16-19.
- Gillis, C. A. (1999.), Women Offenders and Employment, *Forum on Corrections Research*, 11 (3): 37-40.
- Gillis, C. A. (2000.), Reconceptualising Offender Employment, *Forum on Corrections Research*, 12 (2): 32-35.
- Greer, K. R. (2000.), The Changing Nature of Interpersonal Relationships in a Women's Prison, *The Prison Journal*, 80 (4): 442-468.
- Grozđanić, V., Bremer-Karlavariš, U., Pinoza-Kukurin, Z. (2001.), Kazna zatvora za žene, resocijalizacija ili desocijalizacija. U: V. Grozđanić i A. Šelih (ur.), *Žene i kazna zatvora* (str. 85-109), Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Hamlyn, B., Lewis, D. (2000.), *Women Prisoners: A Survey of their Work and Training Experience in Custody and on Release*, London, Home Office, Research Study 208.
- Henderson, D. J. (1998.), Drug Abuse and Incarcerated Women, *Journal of Substance Abuse Treatment*, 15 (6): 579-587.
- Howells, K. (2000.), *Treatment, Management and Rehabilitation of Women in Prison: Relevance of Rehabilitation Principles*, paper presented at the Women in Corrections: Staff and Clients Conference, Adelaide, 31 October – 1 November.
- Kanduč, Z. (2001.), Žene, zločini, zatvori: pregled nekih od središnjih kriminoloških problemskih cjelina. U: V. Grozđanić i A. Šelih (ur.), *Žene i kazna zatvora* (str. 5-48), Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Koons, B., Burrow, J., Morash, M., Bynum, T. (1997.), Expert and Offender Perceptions of Program Elements Linked to Successful Outcomes for Incarcerated Women, *Crime and Delinquency*, 43 (4): 512-532.
- Mann, C. R. (1984.), *Female Crime and Delinquency*, Birmingham, University of Alabama Press.
- McCullum, S. G. (2000.), Moc Job Fairs in Prison: Tracking Participants, *Federal Probation*, 64 (1): 13-18.
- McQuaide, S., Ehrenreich, J. H. (1998.), Women in Prison: Approaches to Understanding the Lives of a Forgotten Population, *Journal of Women & Social Work*, 13 (2): 233-246.
- Morash, M., Bynum, T. S., Koons, B. A. (1998.), *Women Offenders: Programming Needs and Promising Approaches*, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.
- Morash, M., Haarr, R. N., Rucker, L. (1994.), A Comparison of Programming for Women and Men in U.S. Prisons in the 1980s, *Crime and Delinquency*, 40 (2): 197-221.
- Morris, A., Wilkinson, C. (1995.), Responding to Female Prisoners' Needs, *The Prison Journal*, 75 (3): 295-305.
- Petrovec, D. (2001.), Izvršenje kazne zatvora u Igu, jedinom ženskom zatvoru u Republici Sloveniji. U: V. Grozđanić i A. Šelih (ur.), *Žene i kazna zatvora* (str. 121-130), Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Ryan, T. E. (1994.), *Adult Female Offenders and the Institutional Programs: A State of the Art Analysis*, Washington, D.C., National Institute of Corrections.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1055-1079

ŠUĆUR, Z.,
ŽAKMAN-BAN, V.:
ZNAČAJKE ŽIVOTA...

Saylor, W. G., Gaes, G. G. (1996.), The Effect of Prison Employment and Vocational/Apprenticeship Training on Long-Term Recidivism, *Forum on Corrections Research*, 8 (1): 12-14.

Schram, P. J. (1998.), Stereotypes about Vocational Programming for Female Inmates, *The Prison Journal*, 78 (3): 244-270.

Smart, C. (1977.), *Women, Crime, and Criminology: A Feminist Critique*, London, Routledge & Kegan Paul.

Snell, T. L., Morton, D. C. (1994.), *Women in Prison*, Washington, D.C., U. S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics Special Report.

Stableforth, N. L. (1999.), Effective Corrections for Women Offenders, *Forum on Corrections Research*, 11 (3): 3-5.

Teplin, L., Abram, K., McClelland, G. (1996.), Prevalence of Psychiatric Disorders among Incarcerated Women, *Archives of General Psychiatry*, 53: 505-512.

Welle, D., Falkin, G. P., Jainchill, N. (1998.), Current Approaches to Drug Treatment for Women Offenders, *Journal of Substance Abuse Treatment*, 15 (2): 151-163.

Žakman-Ban, V., Šućur, Z. (1999.), Zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu i rad za opće dobro na slobodi – zakonske i provedbene implikacije, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 6 (2): 635-668.

Characteristics of Prison Life and Treatment of Incarcerated Women

Zoran ŠUĆUR
Faculty of Law, Zagreb

Vladimira ŽAKMAN-BAN
Faculty of Special Education and Rehabilitation, Zagreb

The aim of this paper was to identify the characteristics of female prisoners' penologic treatment in Croatia and to analyze specifics of this treatment in comparison to the treatment for sentenced men who were serving their sentences in the maximum-security prison. The sample consisted of 30 women serving term in the only penal institution for women in Croatia (Požega). In order to compare the treatment of male and female prison inmates the sample used consisted of 171 men serving their sentences in the Lepoglava penal institution. The questionnaire on treatment was filled in by sentenced persons themselves (self-report method). The data were processed by means of hi-square test. The findings have shown that incarcerated women are better adjusted to prison life, more frequently involved in employment and education programs as well as in organized leisure activities. Female prisoners are convinced more strongly than male prisoners are that experience from prison treatment can be useful in the outside world. In addition, they have wider networks of social relations inside and outside of prison. No significant differences have been established between female and male

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1055-1079

ŠUĆUR, Z.,
ŽAKMAN-BAN, V.:
ZNAČAJKE ŽIVOTA...

prisoners concerning participation in the drug abuse treatment and postpenal situation. Women prisoners have fewer opportunities in the areas of work and education programs than male prisoners do, because women in prison have been provided only with domestic work. More attention should be paid to the treatment relating to drug abuse. It is worth considering the adequacy of permissive treatment in womens' prisons, because of the small number of prisoners, structure of women's criminality and personal characteristics of female prisoners' population.

Lebensbedingungen und Behandlung in Frauengefängnissen Merkmale

Zoran ŠUĆUR
Juristische Fakultät, Zagreb

Vladimira ŽAKMAN-BAN
Fakultät für Heilpädagogik, Zagreb

Das Hauptziel dieser Arbeit war, Merkmale und Besonderheiten des Frauenstrafvollzugs in Kroatien zu ermitteln und mit dem Strafvollzug von Männern in Verschlussanstalten zu vergleichen. Die zugrunde liegende Untersuchung wurde unter 30 Frauen des einzigen Frauengefängnisses in Kroatien (Strafanstalt Požega) durchgeführt sowie unter 171 Männern der Strafanstalt Lepoglava. An der Umfrage nahmen nur verurteilte Gefängnisinsassen teil (Methode der persönlichen Aussage). Bei der Datenverarbeitung wurde der Chi-Quadrat-Test eingesetzt. Die Ergebnisse zeigten, dass sich Frauen den Lebensbedingungen im Gefängnis besser anpassen als Männer, dass sie häufiger in Arbeits- und Bildungsprogramme sowie organisierte Freizeitaktivitäten eingebunden sind. Weibliche Strafgefangene sind in weitaus größerem Maße überzeugt davon, dass ihnen die Erfahrung des Strafvollzugs beim Wiedereinstieg in das normale Leben nach Ablauf der Strafe von Nutzen sein wird. Des Weiteren verfügen weibliche Strafgefangene über ein besser ausgebautes Netz sozialer Beziehungen sowohl innerhalb als auch außerhalb der Gefängnismauern. Bezüglich der Eingebundenheit in Drogentherapie-Programme sowie im Hinblick auf die Situation nach Ablauf des Strafvollzugs konnten keine wesentlichen Unterschiede zwischen Männern und Frauen festgestellt werden. Im Arbeits- und Bildungsbereich besteht für straffällig gewordene Frauen und Männer keine Chancengleichheit, da Frauen ausschließlich weibliche Tätigkeiten im Haushalt angeboten werden. Mehr Aufmerksamkeit muss dem der Suchtbekämpfung gewidmeten Behandlungsaspekt zugewandt werden. Wegen der geringen Zahl straffällig gewordener Frauen, der Struktur der Frauenkriminalität sowie den spezifischen Merkmalen weiblicher Strafgefangener wäre es nützlich, die Option eines permissiven Frauenstrafvollzugs in Erwägung zu ziehen.